

ФРАДИНСЬКА Аліна Петрівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті здійснений теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку. Встановлено, що на формування особистості молодшого школяра впливають такі чинники, як біологічні (тип нервової системи, задатки) та соціальні (провідна діяльність, класний колектив, учитель, сім'я тощо). Спрямованість особистості молодших школярів виражається в їхніх потребах і мотивах.

Ключові слова: особистість молодшого школяра, біологічні та соціальні чинники впливу, спрямованість особистості.

Особистість людини – це найскладніший, найцікавіший, найзагадковіший та найголовніший предмет вивчення психології. Тільки знаючи живу особистість цілісно та буття її, можна знати, чого вона бажає, що може, як вона поведеться у тій чи іншій ситуації, як їй допомогти, як сприяти її розвитку. Особистість – предмет захоплення, поклоніння, заздощів та ненависті, предмет неупередженого, безкорисливого, розуміючого проникнення і художнього зображення. У демократичному суспільстві вона не повинна бути предметом практичної зацікавленості, формування та маніпулювання.

Глибокі зміни, що відбуваються в психологічному вигляді молодшого школяра, свідчать про широкі можливості розвитку дитини на даному віковому етапі. Протягом цього періоду на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пізнає навколишній світ і самого себе, що здобуває власний досвід у цьому світі. Основи багатьох психічних якостей особистості закладаються і культивуються саме в молодшому шкільному віці. Тому особлива увага вчених спрямована на виявлення резервів розвитку молодших школярів. Використання цих резервів дозволить більш успішно готувати дітей до подальшої навчальної і трудової діяльності. Найбільш характерна риса періоду від 6 до 10 років полягає у тому, що в цьому віці дошкільник стає школярем. Це перехідний період, коли дитина поєднує у собі риси дошкільного дитинства і школяра.

Для дослідження проблеми психологічних особливостей розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку велике значення мають праці Л. Божович, Д. Ельконіна, М. Забродського, Г. Костюка, В. Котирло, Н. Лейтеса, С. Максименка, П. Якобсона та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз наукових концептуальних поглядів на проблему психологічних особливостей особистості дитини молодшого шкільного віку.

Поява в житті суспільства системи загальної обов'язкової середньої освіти зумовила виділення особливого періоду в розвитку дитини молодшого шкільного віку. Він відсутній у дітей, які взагалі не вчилися у школі або ж освіта яких завершилася на цій початковій ланці. У цей період відбувається активне анатомо-фізіологічне дозрівання організму. До семи років завершується морфологічне дозрівання лобного відділу великих півкуль, що створює сприятливі можливості для здійснення довільної поведінки, планування і виконання певної програми дій. До шести-семи років зростає рухливість нервових процесів, дещо збільшується зрівноваженість процесів збудження й гальмування (однак перші ще довго продовжують домінувати, що зумовлює непосидючість та підвищену емоційну збудливість молодших школярів). Зростає роль другої сигнальної системи в аналізі і синтезі вражень зовнішнього світу, в утворенні тимчасових зв'язків, виробленні нових дій та операцій, у формуванні динамічних стереотипів. Узагальнюючи, можна сказати, що у дітей семи-десяти років основні властивості нервової системи за своїми характеристиками наближуються до властивостей нервової системи дорослих, хоч самі по собі ці характеристики ще не дуже стійкі. У цьому віці також відбуваються істотні зміни в органах і тканинах тіла, що підвищує фізичну витривалість дитини. Що стосується особливостей анатомо-фізіологічного дозрівання, слід звернути увагу й на те, що дрібні м'язи розвиваються досить повільно, внаслідок чого дітям важко виконувати рухи, які вимагають чіткої координації [3].

Формування особистості молодшого школяра – складний, тривалий і суперечливий процес. На її формування впливають такі чинники:

біологічні (тип нервової системи, задатки);

соціальні, а саме: провідна діяльність (в ній формується свідомість, самооцінка); вчитель, його особистісні якості (добродія, ввічливість); класний колектив (доброзичливі відносини формують позитивні якості); сім'я; вулиця; культура, музика, кіно.

Спрямованість особистості молодших школярів виражається в їхніх потребах та мотивах. Як і в дошкільнят, у них сильна потреба в:

ігровій діяльності, проте змінюється зміст гри;

в рухах (він не може довго сидіти на уроці непорушно, тому потрібно надати можливість дитині більше рухатись);

у зовнішніх враженнях, через що першокласника приваблює зовнішній бік предметів, явищ, подій [1].

Основною особливістю цього віку є зміна соціальної позиції особистості: вчорашній дошкільник стає учнем, членом шкільного і класного колективів, де слід дотримуватися нових норм поведінки, вміти підпорядковувати свої бажання новому розпорядку тощо. Соціальна ситуація психічного розвитку молодшого школяра характеризується системою вимог і очікувань дорослих щодо інтеграції дитини в шкільне середовище. У взаємовідносинах змінюється позиція як дитини, так і дорослих, насамперед батьків. Дорослі очікують від дитини більшої самостійності, відповідальності, витривалості. Значно зростає обсяг обов'язків дитини. З іншого боку, молодший школяр, усвідомлює соціальну значущість свого навчання в школі, вважаючи його необхідним етапом підготовки до дорослого життя. Найавторитетнішою особою для молодшого школяра серед оточення стає вчитель [2].

Все це сприймається дитиною як певний переломний момент у житті, який супроводжується ще й перебудовою системи взаємостосунків із дорослими, найавторитетнішою фігурою серед яких стає вчитель. Дитина, яка добре підготовлена до школи, швидко адаптується до умов навчального закладу, тобто виконує вимоги вчителя, режим школи, цікавиться змістом навчальних предметів, установлює відносини з ровесниками, перебуває в позитивному настрої [2].

Слід мати на увазі, що цілі та зміст освіти не є чимсь остаточним, раз і назавжди визначеним, а відтак специфічні особливості молодшого шкільного віку як особливої ланки шкільного життя також не можна вважати остаточними. Сьогодні можна говорити лише про найбільш характерні і відносно сталі риси цього віку, враховуючи, що переосмислення суспільством цілей і ролі початкової освіти призведе й до зміни його місця та значення у психічному й особистісному розвитку дитини. Нагадаємо, що розвиток психіки здійснюється, насамперед, на основі провідної для певного вікового періоду діяльності. Такою діяльністю для молодших школярів є учіння, яке суттєво змінює мотиви їхньої поведінки та відкриває нові джерела розвитку пізнавального й особистісного потенціалу. З початку шкільного навчання в учня активно формується повна структура навчальної діяльності, від якої залежить подальший успіх дитини в оволодінні основами наук, а потім і в професійному навчанні.

Включаючись у нову для себе навчальну роботу, діти поступово звикають до її вимог, а дотримання останніх зумовлює розвиток нових якостей особистості, яких ще немає у дошкільному віці. Такі якості (новоутворення) виникають і розвиваються у молодших школярів відповідно до формування навчальної діяльності. Основними новоутвореннями психіки молодшого школяра є довільність як особлива якість психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Саме завдяки їм психіка молодшого школяра досягає рівня розвитку, необхідного для подальшого навчання в середніх класах, для переходу до підліткового віку з його особливими вимогами й можливостями.

Розвиток молодшого школяра в процесі навчання забезпечується, передусім, змістом останнього. Однак один і той самий зміст по-різному засвоюється дітьми і по-різному, залежно від методу навчання, впливає на їхній розвиток. Методи ж мають забезпечувати створення для кожного етапу навчання і для кожного предмета систем навчальних завдань, які б поступово ускладнювалися, формування необхідних для їх розв'язання дій (мисленнєвих, мовних, перцептивних тощо), трансформацію останніх в операції складніших дій, вироблення узагальнень та використання їх у нових конкретних ситуаціях.

Ефективність розвитку істотно залежить від того, наскільки цілеспрямовано учнів у процесі навчання спонукають аналізувати свої враження від сприйнятих об'єктів, усвідомлювати їх окремі

властивості та свої дії з ними, виділяти суттєві ознаки об'єктів, оволодівати критеріями оцінки окремих їх параметрів, виробляти способи класифікації об'єктів, робити узагальнення, усвідомлювати загальне у своїх діях під час розв'язання різних видів завдань тощо [2].

Ставлячи перед учнями нові пізнавальні і практичні завдання, озброюючи їх засобами розв'язання їх, навчання має передувати розвитку, спиратись не лише на його актуальні досягнення, а й на потенційні можливості. Навчання впливає на розвиток особистості молодших школярів і своєю організацією, оскільки саме вона визначає форми їхнього колективного співжиття, спілкування між собою та з учителем [4].

Діти цього віку вкрай емоційні, але поступово вони оволодівають уміннями керувати своїми емоційними станами, стають стриманішими, врівноваженішими. Основним джерелом емоцій є навчальна та ігрова діяльність (успіхи і невдачі в учінні, взаємини в колективі, читання літератури, сприймання телепередач, фільмів, участь в іграх тощо). Емоційну сферу молодших школярів складають переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання, які, у свою чергу, є базою розвитку допитливості та формування пізнавальних інтересів [2].

Поступово розвивається усвідомлення своїх почуттів і розуміння їх виявлення в інших людей. Для молодших школярів загалом характерний життєрадісний, бадьорий настрій. Причиною афектних станів, які трапляються, є, передусім, розходження між домаганнями й можливостями їх задовольнити, прагненням більш високої оцінки своїх особистісних якостей і реальними взаємостосунками з людьми тощо. Як наслідок, дитина може виявляти грубість, запальність, забіякуватість та інші форми емоційної невірноваженості. Молодші школярі емоційно вразливі. У них розвивається почуття самолюбства, зовнішнім вираженням якого є гнівне реагування на будь-які приниження їхньої особистості та позитивне переживання визнання їхніх якостей.

Розвиваються почуття симпатії, відіграючи важливу роль у формуванні малих груп у класі та стихійних компаній. Життя в класі виступає як фактор формування у дітей моральних почуттів, зокрема дружби, товаришкості, обов'язку, гуманності. При цьому першокласники схильні переоцінювати власні моральні якості і недооцінювати їх у своїх однолітків. Проте з віком вони стають більш самокритичними [2].

Шкільне навчання сприяє розвитку вольових якостей молодших школярів, вимагаючи від них усвідомлення і виконання обов'язкових завдань, підпорядкування їм своєї активності, довільного регулювання поведінки, вміння активно керувати увагою, слухати, думати, запам'ятовувати, узгоджувати власні потреби з вимогами вчителя тощо. Поступове обмеження дитини як суб'єкта імпульсивної поведінки відкриває можливості її розвитку як суб'єкта вольової поведінки, здатного довільно регулювати власні психічні процеси та поведінку [3].

Зростає вимогливість до себе й інших, розширюється сфера усвідомлення обов'язків, розуміння необхідності їх виконання. Воля в цьому віці характеризується нестійкістю в часі. Молодші школярі легко піддаються навіюванню. В цей період у дітей формуються такі вольові риси характеру, як самостійність, упевненість у своїх силах, витримка, наполегливість тощо. Ефективність формування вольових якостей залежить, передусім, від методів навчально-виховної роботи.

Характер у цьому віці щойно формується. Через недостатню сформованість вольових процесів спостерігаються імпульсивність поведінки, вередливість, упертість. У поведінці дітей чітко виявляються особливості їхнього темпераменту, зумовлені властивостями нервової системи. Однак більшість молодших школярів чуйні, допитливі та безпосередні у вираженні своїх почуттів та ставлень [2].

Самооцінка молодших школярів конкретна, ситуативна, багато в чому визначається оцінкою вчителя. Рівень домагань формується, насамперед, унаслідок досягнутих успіхів і невдач у попередній діяльності. Коли в навчальній діяльності дитини невдач більше, ніж успіхів, і цю ситуацію вчитель ще й постійно підкріплює низькими оцінками, то результатом стає розвиток почуття невпевненості в собі та неповноцінності, які мають тенденцію поширюватися й на інші види діяльності [1].

Отже, учень молодшого шкільного віку вже являє собою у відомому змісті особистість: він добре усвідомлює свою статеву приналежність; він знає, в якій країні живе, в якому населеному пункті перебуває його будинок; має деяке уявлення про материки й інші країни; він усвідомлює те, яке місце серед людей займає та яке місце йому належить зайняти в найближчому майбутньому, тобто, він знаходить собі місце в просторі й часі; він уже орієнтується в сімейно-родинних відносинах і вміє зайняти відповідному своєму соціальному статусу місце серед рідних і близьких; він уміє будувати

відносини з дорослими й однолітками: має навички самовладання, уміє підкорити себе обставинам, бути непохитним у своїх бажаннях.

Перспективами подальших розвідок в цьому напрямі ми вважаємо здійснення експериментального дослідження психологічних умов розвитку особистості молодшого школяра.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Забродський М. М. Вікова психологія : Навч. посібник / М. М. Заброцький. – Тернопіль, 2005. – С. 57–70.
3. Котирло В. К. Початковий період у навчанні школярів / Є. В. Котрло. – К. : Знання, 1985. – 48 с.
4. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини / С. Д. Максименко. – К. : Знання, 2007. – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 24.02.14.

Фрадинская А. П. «Психологические особенности развития личности младшего школьника».

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы психологических особенностей развития личности ребенка младшего школьного возраста. Определено, что на формирование личности ребенка младшего школьного возраста влияют такие факторы, как биологические (тип нервной системы, задатки) и социальные (ведущая деятельность, классный коллектив, учитель, семья и т. д.). Направленность личности младших школьников выражается в их потребностях и мотивах.

Ключевые слова: *личность младшего школьника, биологические и социальные факторы влияния, направленность личности.*

Fradinska A. P. «Psychological characteristics of individual primary school children».

The article presents a theoretical analysis of the problem of psychological peculiarities of the individual child's elementary school. The main feature of this world is to change the social position of the individual: yesterday preschooler became a student member of the school and classroom groups, which should follow the new rules of conduct, to be able to subordinate their desires new regulations and so on. Engaging in a new an educational work , children gradually become accustomed to its requirements , and compliance with the latest results in the development of new personality traits, which are not yet in preschool. Such as (tumors) arise and develop in primary school children in accordance with the formation of learning activities. The main tumors psyche younger student is randomness as a special quality of mental processes, internal plan of action and reflection.

Schooling promotes volitional qualities of younger students, requiring them to understand and perform the required tasks, subordinating them to their activity, arbitrary regulation of behavior, the ability to actively manage attention, to listen, to think , to remember , to reconcile their own needs with the demands of teachers and others. The efficiency of formation of volitional qualities depend largely on the methods of educational work. The nature of this age just emerging. Due to the lack of formation of volitional processes observed impulsive behavior, stubbornness.

Self younger pupils concrete, situational, is largely determined by teacher assessment. The level of claims is formed primarily as a result of the achievements and failures of the previous activity. When in training activities over the child's failures and successes this situation the teacher is also constantly reinforces the low estimate, the result is the development of a sense of insecurity and inferiority, which tend to extend to other activities.

Keywords: *personality younger pupils, biological and social factors influence individual focus.*